

kérdés, hogy vajon a tudományos ismeret-szerzésben követett tudományos olvasás rendelkezik-e a közönséges olvasási szokásoktól eltérő speciális tulajdonságokkal. (Johns, 2001) Más szavakkal: vajon hogyan választják ki a tudósok közösségük tagjait, vajon a közönséges közösségektől eltérő módon szerveződnek-e a tudós közösségek? Valószínűleg nem tévedünk annak megállapításával, hogy az e kérdésekre adott válaszok jórészt a követett tudományfilozófiák értékrendjének kiválasztásával dőlnek el. A tudományos olvasásra vonatkozó kommunikációfilozófiai megfontolások figyelembe vétele mindazonáltal hozzájárulhat a tudományfilozófiák eszköztárának bővüléséhez is.

Jegyzet

(1) Talán jól illusztrálja a helyzetet, hogy Luther Újtestamentum-fordításából Luther életében 100 000 példányt adtak el. (Flood, 2001)

(2) Ezúttal eltekintünk az e-könyvek pénzért árusított kereskedelmi változataitól. Ezek hagyományos üzleti vállalkozások termékei és megítélésünk szerint nem rendelkeznek számottevő elméleti érdekességgel.

Irodalom

Borges, Jorge Luis (1999): A könyv. In: *Jorge Luis Borges válogatott művei. IV.: Az ős kastély*. Európa, Budapest. 59–70.

Cavallo, Guglielmo – Chartier, Roger (2000, szerk.): *Az olvasás kultúrtörténete a nyugati világban*. Balassi, Budapest.

Cornell Electronic Text Center. (2000): <http://www.library.cornell.edu/okuref/et/et.html> (2002. augusztus 23).

Eisenstein, Elizabeth L. (1979): *The printing press as an agent of change*. Cambridge University Press, Cambridge.

Eisenstein, Elizabeth L. (1993): *The Printing Revolution in Early Modern Europe*. Cambridge University Press, Cambridge.

Febvre, Lucien – Martin, Henri-Jean (1997): *The*

Coming of the Book. The Impact of Printing 1450–1800. Verso, London – New York.

Flood, John L. (2001): Martin Luther's Bible Translation in its German and European Context. 45–70. In: Griffiths, R. (ed.): *The Bible in the Renaissance. Essays on Biblical Commentary and Translation in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Ashgate, Aldershot – Burlington.

Grafton, Anthony (2000): A humanista olvasás. 201–238. In: Cavallo – Chartier, 2000.

Hindman, Sandra L. (ed.) (1991): *Printing the Written Word. The Social History of Books, circa 1450–1520*. Cornell University Press, Ithaca – London.

Johns, Adrian (1998): *The Nature of the Book. Print and Knowledge in the Making*. The University of Chicago Press, Chicago – London.

Johns, Adrian (2001): The birth of scientific reading. *Nature*, 409. 287.

List of e-text Archives (1999): <http://www.lang.nagoya-u.ac.jp/matsuoka/e-texts.html> (2002. augusztus 22).

Literature Resources. <http://www.english.ucsb.edu/teaching/resources/literature.html> (2002. augusztus 22).

Manguel, Alberto (2001): *Az olvasás története*. Park

Kiadó, Budapest.

McLuhan, Marshall (2001): *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*. Trezor Kiadó, Budapest.

Project Gutenberg (2002): <http://www.promo.net/pg/> (2002. augusztus 22).

Ropolyi, László (1999): Against the Selfish Theory. In: Fehér Márta – Kiss Olga – Ropolyi László (1999, eds.): *Hermeneutics and Science. Proceedings of the First Conference of the International Society for Hermeneutics and Science*. Kluwer, Dordrecht – Boston – London. 307–314.

Svenbro, Jesper (2000): Az archaikus és klasszikus Görögország. A csöndes olvasás feltalálása. In: Cavallo – Chartier, 2000. 44–70.

The Online Books Page (2002): <http://digital.library.upenn.edu/books/> (2002 augusztus 23).

Wittmann, Reinhard (2000): Az olvasás forradalma a 18. század végén? In: Cavallo – Chartier, 2000. 321–347.

A cikk szövege lényegében megegyezik a szerző közlőjövőben megjelenő, 'A tudás reformációja' című könyve egyik fejezetével.

Ropolyi László

Az olvasástanulás és az ábécéskönyvek

Az első osztályt tanítók egy részének még ma is gondot okoz a valóban nagy számú ábécéskönyv által kínált módszerek közötti választás. Pedig 1806, a II. Ratio Educationis megjelenése

óta az 1950-es tantervig legalább ennyi, ha nem több ábécéskönyv ígerte egyszerre az olvasás megtanításának jobb, újabb módszerét. (Adamikné, 2001) Közös jellemzőjük volt, hogy módszertani újításra töre-

kedtek. Ezt a metodikai központú szemléletet a szórványosan megjelenő pszichológiai munkák némileg bővítették, de az olvasástanításban nem hoztak lényegi változást. (Nagy, 1921; Ligeti, 1967; Meixner – Justné, 1967; Tóth, 2002) S a hagyományokat a mai ábécéskönyvek is megörökölték – jobbára követik is.

E folyamat lényegbeli változatlanosságának az oka – a didaktikai, pedagógiai, gyermeklélektani és metodikai részükereken túl – szerintem az, hogy az ábécé ismeretére épülő olvasás tanítását nem a gyermekek már meglévő és működő anyanyelvi tudása s e tudás kommunikációs lehetőségeinek bővítése felől közelítik meg, nem ezt a tartalmat építik fel a gyermekek számára követhetőbb rendszerré. Nem veszik figyelembe a nyelvtudomány szakterületein elért eredményeket, nem tekintik ezeket az ábécéskönyvek egyik fontos rendszeralkotó tényezőjének. Tehát ma is inkább tanítják az első osztályos gyermekeknek az olvasást, ahelyett, hogy átgondoltabb struktúrában segítenék őket az olvasás megtanulásában. Ezért szólok tudatosan az olvasástanulás – nem az olvasástanítás – és az ábécéskönyvek viszonyáról. (Az ellenkező véleményen lévők gondolanak csak arra, hogy több gyerek saját igényétől hajtva iskolakezdesre már megtanul olvasni, s legtöbbször nem is tudjuk magyarázatát adni, miképpen teszi ezt.)

Ligeti Róbert szerint az olvasást úgy kell tekintenünk, mint bonyolult, tudatos, szándékosan irányított (!) képességet, amely automatizált készségeket is tartalmaz, de ezek a készségek csak alárendelt, kiegészítő (technikai) összetevők szerepét töltik be benne. (Ligeti, 1967. 23.) Adamikné Jászó Anna az olvasás terminusnak két jelentéséről szól: „1. az ember olvasó tevékenysége, melynek lényege a szövegben lévő információk megértése, 2. az olvasáskor az agyban lejátszódó folyamat, vagyis az olvasási folyamat.” (Adamikné, 2001. 289.) Tóth László szerint az olvasástanítás célja az, hogy a gyermek megfejtse a nyomtatott betűsorba kódolt jelentést (dekódolás), s megértse azt, hogy a betűk és szavak hogyan hordozzák

a jelentést. Az igazi segítséget a gyermek számára a dekódolási és a nyelvi megértési képességek szimultán fejlesztése jelenti. (Tóth, 2002. 28.) Ezen önkényesen idézett megállapítások tükrében a mai ábécéskönyvekből bőven képezhetnénk csoportokat. De most nem arra törekszem, hogy az egyes ábécéskönyveket elemezzem. Ezért a továbbiakban az egyedi vonások helyett a ma forgalomban lévő ábécéskönyvek általános jellemzőiről szólok. (1)

1989-ben jelent meg Füredi Mihály – Kelemen József szerkesztésében az Akadémiai Kiadónál „A mai magyar nyelv szép-prózai gyakorisági szótára (1965–1977)” című munka (SzGySz.). (Füredi – Kelemen, 1989) E gyakorisági szótár a témakörben legtöbbször előforduló szövegszó (adott lexéma + különböző szövegszóalakok együtt!) felől sorolja a többit csökkenő sorrendben. A mű 508 008 címszót tartalmaz. Mindebből kiemeltem az első 200-at. Ez a 200 szövegszó adja a SzGySz. 48,59 százalékát. (Az első 10 szövegszó – homonímia nélkül – már 21,8 százalékot, az első 20 szövegszó pedig 26,63 százalékot tesz ki a több, mint félmillióból!). A táblázatban 10-es osztásban felsorolt 200 szövegszó közül azokat húztam alá, amelyek egybeesnek a 200. pozícióig a 60 000 lexémát tartalmazó kutatásommal. (1. táblázat) (Nagy J. J., 1977)

Az SzGySz. megjelenése után föltételezhetnénk, hogy az utóbbi években átdolgozott vagy éppen újként alkotott ábécéskönyvek szókészletük összeállításakor jobban figyelembe vették a szóhasználat gyakoriságát mint nyelvészeti (nyelvhasználati) kritériumot. Ez azonban még csak egy-két ábécéskönyvben vagy annak részleteiben érhető tetten.

A szókészlet megválasztása hatással van az olvasástanulás különböző minőségi (kommunikációs) szintjeire. Elsőként az a fontos, hogy a tanulandó betű ismert szóhoz (információhoz) kapcsolódik-e. A tanuló számára már értékesebb teljesítményt jelent, ha a megtanult új betűvel – mintegy a betűismeret megerősítéseként – lehetőleg ismert szavakat vagy egyszerű mondatot olvashat. Ez már valós olvasási teljesítmény. De ha

1. táblázat. A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára (1965–1977)

508 008 szövegszó; 91 471 szóalak; 33 169 lexéma

a (az)	55 823	csak	3141	ő
és	8759	s	2925	<u>mi</u>
nem	8620	<u>már</u>	2878	<u>kell</u>
van	8087	<u>mond</u>	2779	is
hogy	7215	<u>még</u>	2603	<u>mint</u>
az (nm)	5511	<u>tud</u>	2333	<u>most</u>
ez	5162	ha	2122	<u>aki</u>
is	4426	<u>maga</u>	2037	<u>mert</u>
de	3631	<u>én</u>	1890	<u>egy</u> (szn)
10. <u>egy</u> (ne)	3527	20. sem	1817	30. neki (1459)
ember	<u>ami</u>	<u>ott</u>	<u>lehet</u>	
<u>minden</u>	<u>valami</u>	<u>amikor</u>	<u>vele</u>	
<u>ügy</u>	<u>jó</u>	<u>áll</u>	<u>hát</u> (hsz)	
<u>itt</u>	<u>nagy</u>	<u>semmi</u>	nagyon	
<u>volna</u>	<u>két</u>	idő	<u>majd</u>	
<u>akar</u>	<u>aztán</u>	ne	<u>megy</u>	
<u>lesz</u>	kéz	szem	<u>nap</u>	
<u>lát</u>	<u>olyan</u>	<u>sok</u>	mintha	
<u>akkor</u>	<u>meg</u> (ksz)	<u>így</u>	<u>maga</u>	
40. <u>vagy</u> (1104)	50. néz (915)	60. <u>kis</u> (790)	70. <u>fej</u> (fn; 701)	
után	szó	érez	férfi	
<u>pedig</u>	lány	élet	marad	
úr	más	asszony	amely	
arc	kérdez	előtt	alatt	
<u>gondol</u>	<u>jön</u>	tart	dolog	
nincs	<u>ilyen</u>	év	egymás	
rá	kezd	talán	vár (i)	
te	<u>szeret</u>	<u>egyik</u>	első	
tesz	<u>szép</u>	éppen	fiú	
80. mindig (697)	90. beszél (657)	100. hang (516)	110. vesz (489)	
ad	ház	apa	víz	
ül	hozzá (hsz)	ahogy	néhány	
jól	hely	ajtó	benne	
út	felé	hall	miért	
új	kér	ért	mi	
anya	szól	gyerek	ki (nm)	
sem	jár	lehet	hanem	
több	él (i)	igen	kap	
<u>másik</u>	szoba	három	csinál	
120. között (442)	230. hisz (432)	140. egész (391)	150. óra (387)	
nem	mellett	munka	kerül	
nő (fn)	pillanat	újra	száj	
asztal	mindenki	jut	ahol	
ismer	nélkül	láb	annyi	
fog (si)	tőle	azonban	ész	
azért	senki	gyors	hoz	
-e	megáll	inkább	ma	
föld	látszik	rajta	név	
mikor	világ	dolgozik	megint	
160. vég (346)	170. hiszen (342)	180. elmegy (308)	190. hagy (298)	

191–200. között: mely, valaki, történi, ablak, fiatal, talál, keres, város, teljes, fia (277 – és mindössze 0,05 százalék).

eközben ismeretlen szavak (információk) halmazát kell birtokba vennie a gyereknek, az szerintem a tevékenység fő jellemzőjeként már nem az olvasástanulást, inkább csak a valamiről tanulást jelenti. Az ismeretlen szavak mértéken felüli alkalmazását semmiképpen sem lehet a szókinszbővítéssel indokolni, ha már elnyomja a fő funkciót, az olvasás tanulását. (Ezzel nem azt mondom, hogy le kell mondanunk egy, az olvasás tanulással arányos szókinszbővítésről!)

A magasabb szinten lévő nyelvi anyagból már csak szeszegetek a ma használatos ábécéskönyveknek a tanult betűt közvetlenül követő szóanyagából. Végül nem szólok a gyakorlást és komplexebb funkciót teljesítő ábécés olvasókönyvi részről. Ezt külön is érdemes lenne kritikailag elemezni.

A betűtanuláskor a nyelvészeti indoklások helyett egyelőre inkább a pszichológiai érvek terelik mederbe a tanulásirányítást. Az ismert vagy ismeretlen, a rövid vagy kelleténél hosszabb – toldalékolás nélküli –, esetenként pedig összetett szavak alkalmazásának mérlegelése helyett inkább csak olvasástechnikai (agy) szempontok kerülnek előtérbe (homogén gátlás, összeolvasási nehézségek, az olvasás folyamatosságát terhelő értelmezés, a technikai monotonia miatti érdektelenség [Meixner – Justné, 1967. 11–12.] kontextuson belüli fixálási idők különbözőzése, szemmozgás [Tóth, 2002. 38.] stb.). A pszichológiai szempontok figyelembe vétele fontos, de nem nyelvi érvelés. A tantárgytörténeti előzmények arra is figyelmeztetnek, hogy a jól megválasztott betűsorrend a kombinálhatóság (kreativitás) szempontjából nyelvfejlesztési előnyökkel jár. Az olvasástanítás történetéből kiemelkedik Gönczy Pál törekvése, aki az ábécé betűinek tanításakor az első magánhangzó után mássalhangzókat vett sorra, hogy a már megtanított betűkből mielőbb értelmes szavakat lehessen alkotni. (Adamikné, 2001. 92.)

Az SzGySz. első 200 címszavában előforduló összes betű gyakorisági sorrendje például a következő:

e, a, l, n, t, i, m, r, k, o, é, á, h, d, s, z, g, sz, gy,
v, j, b, f, p, ó, ö, ő, ú, ly, ny, u, cs, ü, í, c, ty, ű, zs

Igaz, ezek nem szókezdő betűk, s az SzGySz. szócikkeinek növelésével rangosruk is bizonyára módosulna kissé, mégis elgondolkoztató a sorrendjük. Gondolati kísérletként is tanulságos lenne, hogy a sorban első öt, tíz vagy tizenöt betűvel hány olyan szót tudnánk alkotni, amelyeket egy átlagos anyanyelvi tudással rendelkező első osztályos gyermek ismer, ért és használ is. Márpedig ha ismeri és használja, a hozzá szükséges betűkkel olvasni is tudja. Vagyis az ábécéskönyvekben lenne a helyük.

Az SzGySz.-ből kiemelt betűrendet a ma forgalomban lévő ábécéskönyvek igen esetleges egyezésekkel jelenítik meg. (Nem is szólva azokról a rég ismert kísérletekről, amikor egy mássalhangzó megtanítása után az összes magánhangzót tanítják „olvasni” – ab, áb, eb, éb... ba, bá, be, bé...). A rövid és hosszú magánhangzók többnyire párokban tanítását, illetve egyes mássalhangzók időbeni távoli megjelenítését vagy a kétjegyű mássalhangzók tanításának késleltetését is az optikai, az akusztikai, a beszédmotoros stb. differenciálás miatt teszik. (Meixner – Justné, 1967. 30.) Mindez bármennyire fontos, nem nyelvi alkotási (!) szempont. Márpedig az olvasás mint a gyermek kommunikációs tevékenysége – ha van célja – a dekódolás szintjén is értelmes művelet, alkotás.

Az ábécéskönyvek az analizálandó szó jelentését régtől a szemlélet, a tárgykép segít-ségével konkretizálják. Ezért van többségben a főnévi jelentés a betűrend szerint. (Ez alól talán a „Szótagoló ábécéskönyv” hívóképei jelentenek kivételt, de abban meg a szójelentés egyértelműsége okoz gondot – dobol, ráz, zizeg stb.) Az alternatív megoldások előtti 1963-as ábécéskönyv (Bertalan és mtsai, 1963) – amelyik lényegében az 1954-es kísérleti ábécéskönyv (Adamikné, 2001. 215–217.) közeli változata – a következő szavakkal igyekezett tartalmasítani a kezdőbetű tanítását:

írón, ír, üveg, úrhajó, apó, ostor, óra, ásít, mama, ló, elem, roli, öv, ör, vár (fn), érem, tű, uborka, út, néni, sál, zár (fn), kakas, játék, baba, hőember, címer, postás, gép, dob (fn), fa, szék, gyár, zsák, csikó, nyúl (fn), tyúk, lyuk.

Ehhez a metódushoz és nyelvi anyaghoz képest a ma használatos ábécéskönyvek „hívószó”-ként egyező és eltérő vonásokat egyaránt mutatnak. A kérdés csupán az, hogy a gyermekek anyanyelvi fejlettsége szempontjából kedvező-e ez az elmozdulás. (2) (Báder Ilona ábécéskönyvében csak az egyes betűkhöz kapcsolódó képek szóbeli megnevezését kéri, tehát nem alkalmaz szóképeket!)

Az alábbi „hívószavak”-at betűrendben sorolom fel. Az aláhúzás itt is a több ábécéskönyvben való előfordulásukat jelzi.

a: ajtó, alma, alszik, autó
 á: ág, ágy, állj!, árnyék, ás, ásó
 b: bab, béka, bohóc, buborék, bűvész
 c: ceruza, cica, cipő
 cs: cserép, csiga, csipeget, csónak
 d: dinnye, dió, dob (fn), dobol
 e: egér, egy, esernyő, eszik
 é: ég (i), éjszaka, épit, épitőkocka, érem
 f: fa, fenyő, fúj
 g: gágog, galamb, gát, gomb, gomba
 gy: gyalul, gyík, gyöngy, gyűrű
 h: hajó, hal, hideg, hőember
 i: ibolya, indián, ing, int, iskola, iszik
 í: ír, írásvetítő, íróasztal, írógép
 j: játék, játszótér, jegesmedve, jelentkezik, jelzőlámpa, juhász
 k: kakas, kalap, könyv, kukorékol
 l: léggömb, lekvár, lepke, lő
 ly: lyuk, lyukaszt
 m: maci, mackó, madár, mama, medve, mókus
 n: nadrág, néni, nevet, néz, van(?)
 ny: nyom (i), nyom (fn), nyúl
 o: odú, olaj, olló, olvas, oroszlán
 ó: óra
 ö: önt, öntözőkanna, öreg, öt, öv
 ő: őr, őszibarack, őz
 p: papucs, pék, pipa, pók, postás
 r: orr(?), ráz, répa, repülő, repülőgép, róka
 s: sál, sapka, sátor, sír (i)
 sz: lasszó(?), szánkó, szemüveg, szív (fn), sziszeg, szőlő
 t: táska, televízió, tik-tak, tó, törpe
 ty: tyúk
 u: uborka, udvar, ugat, ugrik, uzsonna
 ú: újság, út
 ü: üdítő, ül, ürge, üveg, üvegpohár
 ű: űrhajó
 v: villám, virág, vonat
 z: zár (fn), zászló, zebra, zizeg
 zs: zsák, zseb, zsiráf
 (A dz, dzs, q, w betűkhöz érthetően szinte azonos hívószavak társulnak.)

Természetesen nem lehet minden betű tanulásához az anyanyelvi tudással szoro-

san egyező, a hang- és betűanalízisre egyértelműen alkalmas szavakat rendelni. Különösen az igék választása nehéz a szemléltetés miatt. De az SzGySz. 1000. szócikkéig merném még ajánlani a főnevek körében a „csap, csillag, kapu, kenyér, kép, kocsí, kulcs, kutya, lámpa, levél, orvos, pad, pénz, pohár, rádió, rendőr, szék, tükör” stb. szavakat. Melléknévként számításba jöhetnének a színek: „barna, kék, piros, sárga, sűrke, zöld”. Konkrét szójeleltést kínálnának a már tanult számjegyek is (4, 6, 8, 10, 20). Ezek analízise semmivel sem nehezebb a tanulók számára, mint az előbb felsorolt hívószavaké.

A betű megtanulását közvetlenül erősítő szavak, később rövid mondat(ok) összeállításakor az SzGySz. segítségünkre lenne. Nyelvi szempontból Adamikné Jászó Anna a következő sorrend híve: előbb nyílt szótagos szavak, utána zárt szótagosak, s fokozatosan épülnek be a szóvégi mássalhangzó-torlódások, a kétjegyű, majd hosszú mássalhangzók. (Adamikné, 2001. 272.) Tóth László a külföldi pszichológiai kutatások alapján a fixáció szempontjából a 2–5 betűs szavakat tartja az olvasástaniás kezdetén ideálisnak. Saját tapasztalata, hogy a „tartalomsszavak” mellett természetesnek veszi a „funkciószavak” (nyelvtani szavak) olvasását, mert – persze később és szövegben – a fixációk során „... az olvasók a tartalomsszavaknak kb. 25 százalékát, a funkció-szavaknak mintegy 70 százalékát ugorják át.” (Tóth, 2002. 33., 38.) Ebben persze a nyelvi ismertségnek, az olvasás begyakorlottságának fontos szerepe van. De éppen ezek az úgymond „átugrott” szavak teszik ki az SzGySz. első 100 címszavának kb. 50 százalékát. Az ábécéskönyvek elsődleges olvasás-tanulási szóanyaga összeállításakor ezt jobban figyelembe kellene venni. (Gondoljunk vissza arra, amikor azt javasoltam, hogy a gyakorisági sor élén álló öt, tíz vagy tizenöt címszó betűiből hány szó lehetne alkotni!)

Az ábécéskönyveknek ezt a rétegét itt és most nem tudom alaposan elemezni. Az átlagosan szocializálódott gyermekek anyanyelvi tudásából és az olvasástanulást

őszöntző sikeres tevékenység feltételezéséből kiindulva újra felhívom az ismert és az ismeretlen szójelentések arányosabb alkalmazására a figyelmet. Adamikné Jászó Anna javasolja, hogy a tanulókat fokozatosan (!) meg kell ismertetni a ritkább, majd pedig az elvont jelentésű szavakkal. (Adamikné, 2001. 299.) Ezzel – különösen a fokozatossággal – egyetértek. Nem fogadom el viszont a betűtanulást közvetlenül követő, olvasandó szóanyagban a gyermekek jó része számára valószínűleg ismeretlen – az SzGySz. első 200 szava között nem található – szavak alkalmazásának mértéktelenségét. Ezek olvastatásának részben legfőbb a betűtanulást követő későbbi olvasási gyakorlatok körében lehetne helye. A most használatos ábécés-könyvekben azonban még bőven találunk példát a betű megtanulásához azonnal kapcsolódó aligha ismert szavak átgondolatlan és mértéktelen olvastatására. Ezekből csak néhány kirívó példát sorolok fel. (3) Az egyes betűk megtanulásához azonnal kapcsolódó, olvasásra szánt szavakat nem az ábécés-könyvek olvastatási rendje, hanem betűrend szerint csoportosítom. Az aláhúzottak közülük két vagy több ábécés-könyvben is benne vannak.

a: adó, agy, alom, ananász, antenna
 á: ács, ád, áld, állam, áalom, ár, ária, ász
 b: bába, babrál, bagoly, haj, balett, bálna, balta, bán, bár(?), batyu, becs, bél, bér, berek, bérel, bibe, bimbó, bíró, birs, bocs, bog, boglya, bogvó, bojt, boly, búb
 c: cápa, cédula, cél, cím, cimbalom, címer, církáló, citera, coca
 cs: csahol, csákó, csáp, csat, csavar, csavarhúzó, csekk, cseppkő, csigaház, csigalépcső, csigavér, csontkovács, csordás, csősz, csőszerező, csúcs, csuka, csutka, csűr
 d: dac, dada, dália, dara, daru, deci, dér, deres, dézsza, diadal, dívány, dúc, duda, dús
 e: eke, enyhe, epe, ered
 é: ék, él(?), éld, éled, ér(?), ép, érdes
 f: faj, fáklya, fakó, fejt, felvonó, fém, fok, fóká, fon, fonoda, föld, fura, fűrő, fúvallat
 g: gallér, gát, gáz, gége, gém, géz, gím, gulya, higgad, vigad
 gy: begy, gyalu, gyász, gyep, gyér, gyom, gyűr, gyűszű, rügy, varangy
 h: hadd!, háj, hála, halál, háló, halom, hám, hamu, hant, hárs, határ, heg, héj, hírlap, holló, homályos, hörszög, hős, hús, húr, hú
 i: idei, igazolvány, illat

í: íj, ím, ín, ív
 j: báj, fejlődő, hajtó, jel, jós, jó, juh, lejt, olaj, zajló
 k: cikk, kagyló, kamilla, kamion, kanalas, kanna, kantár, karalábé, karaván, karó, kas, kaszál, kátyu, kelbimbó, kém, kenguru, kín, kocsihajtó, komp, kór, kofa, korhely, korlát, kos, krómos, kuka, lék, pakk, ük
 l: ál, alom, láda, lakk, láp, lapp, lapu, laza, lé, lég, lét, lim, libben, lobban, lóca, lom, lomha, lopó (fn), ólom
 ly: csermely, derelye, erkély, pehely, pikkely, pocsolya, pólya, sekély, tartály, tégely, uszály, veszály
 m: makk, málna, málló, malom, máz, medence, mente, metszőolló, moha, mokka, molnár, móló, moly, mutató, mű, műt(i), pálna, pompa
 n: inal, lant, nád, nép, nős, ón, ont, uny: bánya, kökény, meny(!), nyél, nyereg, nyom, nyomaték, nyomda, nyomógép, tanya
 o: ok, old, olt, omló, orsó
 ó: ólom, óvó
 ö: börtön, döccen, dömper, földél, hőkken, öböl, ökör, öl, örök
 ő: emelő, kezelő, merő, ős, teknő, tő, velő, vő
 p: pala, paletta, palota, páncél, pantalló, pára, pata, páva, pázsit, pehely, pej, pép, per, pilóta, pingvin, polip, póré, púp, tapló
 r: ár, áram, rejt, rém, rendszabály, rendül, réz, rím, ró, rojt, rom, rozs, rózse, ruzs
 s: dús, rés, sakk, sár, sás, sav, sáv, sejt, selyem, sí, sík, síkló, sín, som, stég, susog, suta, és sz: ész, fűrész, gyász, kasza, madarász, műszer, nesz, oszlop, szabadalom, szablya, szál, szálloda, szánt, szarkaláb, szel, szellem, szelíd, szén, szj, szó, szűr, utász
 t: tag, tál, tálca, tár, teel, tér, tét, teve, tipp, tódul, tok, torzsa, tova, tó, túr
 ty: fátyol, konty, kotyog, petty, pinty, pintyőke
 u: (Nincs kifogásolható példa.)
 ú: dúc, dúl, lúdtoll, odú
 ü: lendület, tüntet, üde, ügy, ütem
 ű: dúl, életmű, műtét, nedű, űr, űz
 v: avat, művel, olvad, útvonal, vad, vád, vágý, vall, vállalat, vánkös, vél, vet, vét, ví, viadal, vitorla, vontató
 z: fűz, haza, izom, mező, nemzet, zab, zajló, záp, zord, zöme, zömök, zuhatag, zúz
 zs: varázkő, zsalu, zsálya, zselé, zsenge, zsinég, zsinór, zsivár, zsuagorodik, zsur

Ne feledjük, hogy a fent felsorolt szavak olvasásakor egy új betűt éppen csak megtanuló, azzal olvasni vágyó első osztályos gyermekek sikeres vagy sikertelen próbálkozásáról, tevékenységéről van szó, éljenek bár városban, falun vagy tanyán!

Az SzGySz. leggyakrabban használt első kétszáz szócikkének szövegszavai a szépprózai szóhasználatnak csaknem a fe-

lét jelentik. (1. táblázat) Ebből az ábécés-könyvek a betűk tanulásakor alig pár szót alkalmaznak hívószóként a 79. oldal tanúsága szerint (ajtó, egy, néz, óra, út, ül). A betűtanulást percekben belül követő „olvasás” (legyen az bár szótagoló vagy szóolvasás) előbbi oldalon idézett szavai közül egyik sem tartozik a gyakran használt – azaz közhasználatú – szavak közé. Ez a fajta olvasástanulási nyelvészeti szempontból a legjobb pedagógiai szándék és a pszichológiai érvek ellenében is egyaránt motiválatlan, vagyis eredményessége a tanulók anyanyelvi tudása, törekvéseik tekintetében mindenképpen változtatásra szorul.

Összegzésül azt mondhatom, hogy az olvasástanulás öröme és sikere érdekében a jövőben az ábécés-könyvek átdolgozása-
kor vagy netán újjak írásakor szigorúbban figyelembe kell venni a nyelvtudományi, kitüntetetten pedig a gyermeknyelvi kutatások tényekkel igazolt szempontjait.

Az ismertetett nehézségek elkerülése érdekében javasolom, hogy a betű tanulását közvetlenül követő szósorokból a tanító csak a gyermekek körében vélhetően ismertebb szavakat olvastassa. Ha lenne gyermek, aki a többiek által nem ismert szót is felolvasná közülük, magyarázza el ő a szó jelentését a társainak. Az SzGySz. élén álló – itt idézett – szavak közül is mindig lehet néhányat a táblára írni, onnan olvastatni az újonnan tanult betűismeret rögzítése érdekében. De még jobb megoldás az, ha az új és a már tanult betűkkel a gyerekek mondanak szavakat, s azt kell majd a tábláról olvasniuk, mert annak a szónak a jelentését többségükben ismerik, ezért most az elolvasásuk jelent számukra új feladatot, örömet. Az olvasástanításból így válhat olvasástanulás, a gyermekek szempontjából a kommunikáció új eszközének a tanulása, azaz általuk is szívesebben vállalt tevékenységként igazi olvasás.

Jegyzet

(1) Az elemzett ábécés-könyvek a szerzők vagy a szerkesztő betűrendjében a következők: Adamikné Jászó Anna – Gósy Mária – Lénárd András (1996): *A mesék csodái. Törpés ábécé. Hangzóató – elemző – összetevő módszerű, szótagoló ábécé.* Dinasztia Kiadó. Buda-

pest. Báder Ilona (2001): *Ábécés olvasókönyv 6–7 éveseknek.* Általános iskola 1. osztály. 5. kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. Esztergályosné Földesi Katalin (1999): *Az én ábécém.* Olvasókönyv az általános iskola 1. osztálya számára. 7. javított kiadás. Apáczai Kiadó, Celldömölk. Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna (1995): *Ábécéskönyv.* 1. osztály. Mozaik Oktatási Stúdió, Szeged. Ivánné Sélly Erzsébet (1995): *Szótagoló ábécéskönyv az általános iskola 1. osztálya számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. Lovász Gabriella – Balogh Beatrix – Barkó Endre (1987): *BETŰVÁSÁR.* Olvasókönyv az általános iskola 1. osztálya számára. Tankönyvkiadó, Budapest. Meixner Ildikó (1999): *Játékház.* Képes olvasókönyv az általános iskola 1. osztálya számára. 5. kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest. Romankovics András – Romankovicsné Tóth Katalin – Meixner Ildikó (1993): *Olvasni tanulok. ÁBÉ-CÉSKÖNYV a szóképes előprogramra épülő elemző-összetevő eljáráshoz.* 17. (átdolgozott) kiadás. RO-KA Bt. Könyvkiadó és Terjesztő, Mogyoród. Tolnai Gyuláné (1992): *Ábécéskönyv az általános iskola 1. osztálya számára.* Heurisztikus programozású olvasás- és írástanítás. 2. kiadás. Tankönyvkiadó, Budapest. Zsolnai József (1998, szerk.): *Szó és betű.* Olvasókönyv az általános iskola 1. osztálya számára. Átdolgozott kiadás. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

(2) Ehhez az elemzéshez Tolnai Gyuláné és Meixner Ildikó ábécés-könyvét – speciális felépítésük miatt – nem használtam.

(3) Az ismeretlennek tűnő szavak gyűjtésekor Lovász Gabriella ábécés-könyvét a szövegből kiindulól, szövegelemzéssel kezdődő betűtanítási mód miatt nem soroltam be a többiek közé.

Irodalom

Adamikné Jászó Anna (2001, szerk.): *A magyar olvasástanítás története. Az olvasásról az olvasásért: az élő ábécé.* Osiris Kiadó, Budapest.

Bertalan Ferenc – Csoma Vilmos – Kovács Dezsőné – Makoldi Mihályné – Perjés Antalné (1963): *ABC olvasókönyv az általános iskolák első osztálya számára.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Füredi Mihály – Kelemen József (1989, szerk.): *A mai magyar nyelv szépprózai gyakorisági szótára (1965–1977).* Akadémiai Kiadó, Budapest.

Nagy J. József (1977): A 8–10 éves tanulók szókincsének és szóhasználatának főbb gyakorisági jellemzői. *Pedagógiai Szemle*, 5.

Nagy László (1921): *Didaktika gyermekfejlődési alapon.* (A nyolcosztályú egységes népiskola tanterve II. rész.) Budapest.

Ligeti Róbert (1967): Gyermekek olvasási zavarai (dyslexia). In: *Pszichológia a gyakorlatban* 8. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Meixner Ildikó – Justné Kéry Hedvig (1967): Az olvasástanítás pszichológiai alapjai. In: *Pszichológia a gyakorlatban* 10. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Tóth László (2002): *Az olvasás pszichológiai alapjai.* Pedellus Tankönyvkiadó, Debrecen.

Nagy J. József